Transformacija – rizici i posledice

Transformacija javnog preduzeća u akcionarsko društvo nije samo formalni čin. Zadatak javnog preduzeća je dostupno i sigurno snabdevanje električnom energijom. Po prirodi stvari, cilj akcionarskog društva je stvaranje profita, dok interesi potrošača, industrije i stanovništva ne mogu biti u prvom planu

SHUTTERSTOCK

PIŠE
SLOBODAN N. VUKOSAVIĆ,
PREDSEDNIK ODBORA ZA
ENERGETIKU SANU

Ukoliko se sprovede transformacija Javnog preduzeća „Elektroprivreda Srbije“ u akcionarsko društvo uz pomoć američkog strateškog partnera, već odomaćenog u nadležnom ministarstvu, rizici će biti drugačiji nego u slučaju privatizacije, ali posledice mogu biti jednako loše, pa i gore. Ukoliko bi država zadržala odgovornost i brigu za ugljenokope i termoelektrane, dok bi se strateški partner usmerio na hidroelektrane, obnovljive izvore i nuklearne elektrane, tada bi država snosila najveći deo odgovornosti za snabdevanje električnom energijom, bila bi odgovorna za rast cena električne energije, za probleme u snabdevanju i plaćala bi takse za emisije CO_2. S druge strane, strateški partner bi uživao podsticaje za gradnju obnovljivih izvora, koristio bi subvencije i profitirao na povlašćenom položaju „zelenih“ izvora električne energije, vremenom preuzimajući sve veću kontrolu nad elektroprivredom.

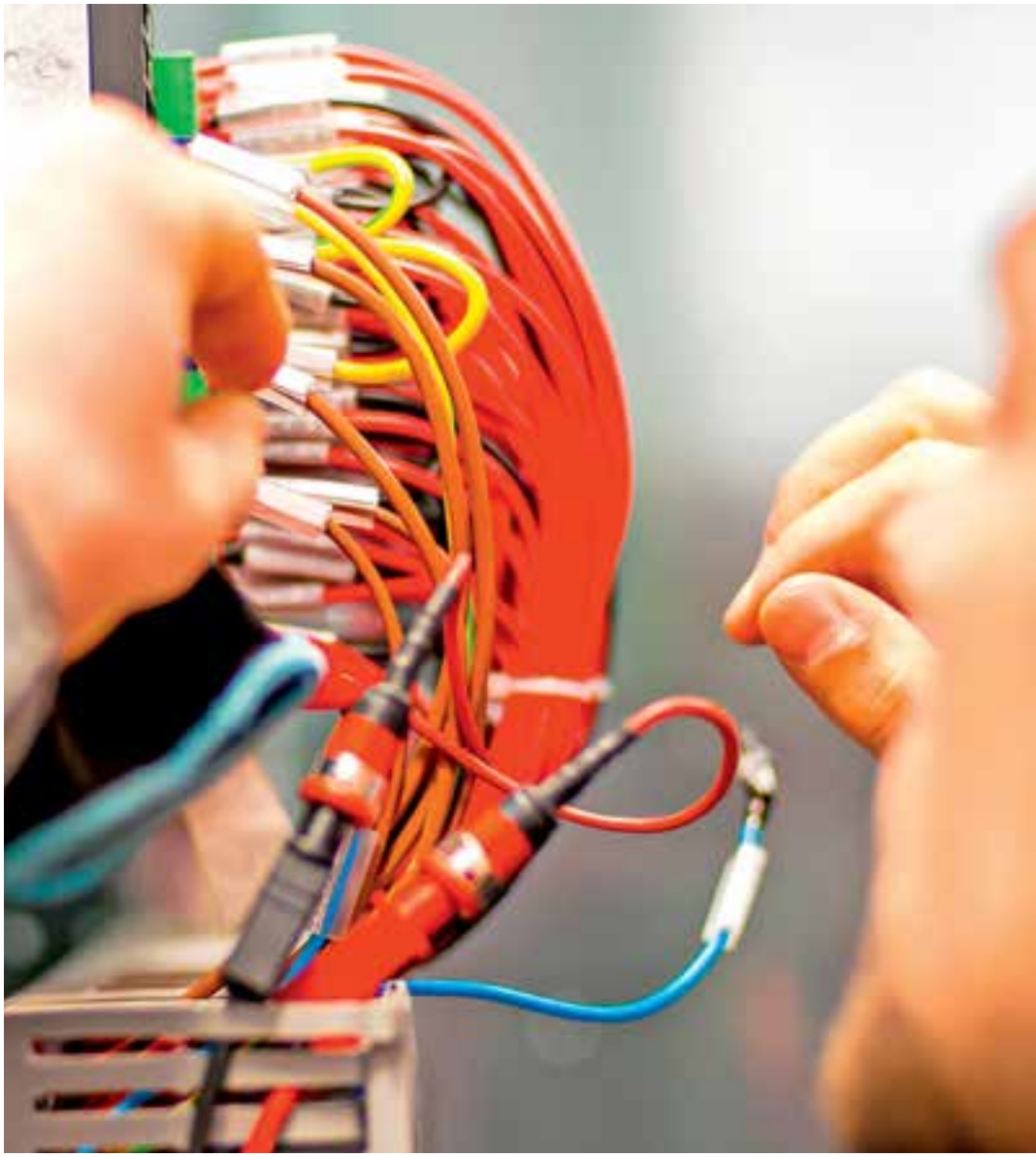
Predstavnici partija na vlasti zalažu se za transformaciju Javnog preduzeća „Elektroprivreda Srbije“ u akcionarsko društvo, obećavajući da će to biti društvo zatvorenog tipa, društvo čije akcije neće biti slobodno dostupne. U prilog transformaciji navodi se lakše usklađivanje sa Zakonom o privrednim društvima, kao i uklanjanje postojećih poteškoća sa kojima se susreću javna preduzeća prilikom javnih nabavki. Na prvi pogled, takva transformacija ne bi trebalo da dovede u opasnost društveni interes. Međutim, transformacija bi stvorila uslove da se sprovedu naredni koraci povlačenja države, korake koji se mogu sprovesti nauštrb interesa stanovništva, industrije i potrošača. U zemljama kakva je Srbija, reorganizacije i transformacije javnih preduzeća često se obavljaju pod pritiskom Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), organizacije nastale krajem Drugog svetskog rata prema planovima sačinjenim u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama tokom 1944. godine. Među prvim zemljama članicama bila je i Jugoslavija, koja je Fondu pristupila 27. decembra 1945. godine. Značajan uticaj na MMF imaju velike multinacionalne kompanije. Odlučujući uticaj na formalne okvire MMF-a ima Kongres SAD. Artikulišući interese osnivača i krupnog kapitala, MMF nastoji da utiče na zakonodavnu i izvršnu vlast zemalja kakva je Srbija. Osnovni ciljevi takvog delovanja uključuju olakšavanje rada velikih kompanija, ostvarenje dominacije na tržištu i uklanjanje tuđeg monopola, korišćenje jevtine radne snage, eksploataciju resursa pod povoljnim uslovima i ostvarivanje većeg profita.

U zemljama gde su delatnosti od šireg društvenog značaja organizovane u javna preduzeća, prostor za profitabilnu delatnost velikih svetskih kompanija značajno je sužen. Transformacijom u akcionarsko društvo otvara se prostor za uticaj krupnog kapitala na ključna domaća preduzeća. U društvima sa funkcionalnim institucijama, sa transparentnim poslovima od javnog značaja i informisanom javnošću, prisustvo krupnog kapitala može biti dobra vest jer ga je moguće usmeriti ka rešavanju društvenih izazova. ››

Međutim, u nedovršenim i podeljenim društvima gde su javne funkcije plen, dok se odluke donose u interesu užih uticajnih grupa, prisustvo krupnog kapitala, transformacija javnih preduzeća u akcionarska društva i javno-privatne inicijative po pravilu imaju negativan uticaj na interese građana, dok su pozitivni efekti ograničeni na privatne partnere i njihove lokalne medijatore. Navedena iskustva su lako vidljiva u celom svetu, pa i u Srbiji, i svakako ih treba uzeti u obzir pre sprovođenja transformacije elektroprivrede Srbije.

Naročitu pozornost stvaraju neuobičajene procene o ukupnoj vrednosti preduzeća. Procena vrednosti „Elektroprivrede“ načinjena 2012. godine premašuje 14 milijardi evra. Iste godine, neposredno po objavljivanju ove procene, novopostavljena ministarka za rudarstvo i energetiku govorila je o vrednosti elektroprivrede i navela trostruko manji iznos. Potrebno je napomenuti da ni tada kao ni danas procene ne uzimaju u obzir zemljište kojim raspolaže EPS. Tokom 2022. godine, političari na vlasti su u više navrata odricali nameru da se privatizuje elektroprivreda, ali su takve izjave propraćene procenama vrednosti koje su višestruko manje od realnih i neznatno premašuju tri milijarde evra. Sasvim je moguće da se radi o nenamernim propustima ili pogrešnoj interpretaciji, ali je izvesno da licitiranje sa vrednošću preduzeća nije u interesu građana.

Transformacija javnog preduzeća u akcionarsko društvo nije samo formalni čin. Zadatak javnog preduzeća je dostupno i sigurno snabdevanje električnom energijom.

Osnivanje Stručnog saveta – hrabar korak rukovodstva EPS-a u pravom času

Da bismo uspešno učestvovali u ravnopravnoj saradnji sa svetom, neophodno je okupiti i obnoviti domaću struku, čemu će značajno doprineti odluka elektroprivrede da se obnovi rad Stručnog saveta. „Elektroprivreda“ je u najboljim danima imala službu razvoja i Stručni savet čije su odluke bile obavezujuće za rukovodstvo. Nadam se da će dobra tradicija biti obnovljena i da će Stručnom savetu biti vraćena nekadašnja uloga. Kao mlad inženjer imao sam priliku da prisustvujem sednicama Saveta na kojima su razmatrani projekti i studije. Konstruktivna diskusija podrazumevala je sučeljavanje stavova koje se razrešavalo argumentima, utvrđivanjem podataka i sprovođenjem analiza. Titula ili zvanje učesnika nisu bili od značaja, već samo ispravnost i utemeljenost iznetih stavova. Studije i projekti imali su od tri do pet recenzenata, koji su bili garancija da će konačan ishod biti ispravan i vredan, i da će poslužiti donosiocima odluka da pronađu najbolja rešenja u interesu sigurnog i dostupnog snabdevanja električnom energijom. Rad u opisanim uslovima stvorio je elektroprivredu koja nas i danas, uprkos svemu, i dalje uredno snabdeva. Nadajmo se da će i političari sagledati posledice svog dosadašnjeg mešanja u pitanja struke, i da će stručna pitanja, među kojima i upravljanje elektroprivredom, ubuduće prepustiti domaćoj struci.

SHUTTERSTOCK

Nije dovoljno poznato da su godišnje emisije CO_2 po glavi stanovnika u Srbiji bliske 6,6 tona, dok u Sjedinjenim Državama i Kanadi premašuju 14 tona. Srbija emituje manje CO_2 po glavi stanovnika od Nemačke i Belgije, zemalja koje nas često krive zbog previsokih emisija

Po prirodi stvari, cilj akcionarskog društva je stvaranje profita, dok interesi potrošača, industrije i stanovništva ne mogu biti u prvom planu. Ukoliko elektroprivreda bude transformisana u akcionarsko društvo, mogućnosti novoosnovanog Stručnog saveta da pruži pomoć biće značajno sužene.

Profesionalizacija ili privatizacija

Umesto transformacije trebalo bi sprovesti profesionalizaciju, proces koji nije nužno povezan niti uslovljen privatizacijom ili prelaskom u akcionarsko društvo. Profesionalno upravljanje Javnim preduzećem EPS može sprovesti tim domaćih stručnjaka sa iskustvom na rukovodećim funkcijama. Rukovodeći tim trebalo bi osloboditi uticaja politike i političara, i omogućiti mu da svoje odluke zasniva na struci i javnom interesu u oblasti napajanja električnom energijom. U uslovima gde bi stručno rukovodstvo EPS-a imalo punu slobodu delovanja, i gde ne bi postojao uticaj specifičnih interesa partija na vlasti i užih interesnih grupa u zemlji i inostranstvu, elektroprivreda može ispuniti interes osnivača, obezbediti sigurno, dostupno i društveno odgovorno snabdevanje, ostvarujući i prihode koji omogućuju investiranje u sopstveni razvoj. Da bi se ostvario ovakav cilj, neophodno je da se političari oslobode dosadašnjih navika. Takav cilj je veoma teško ostvariti, ipak, formiranje Stručnog saveta elektroprivrede je korak u dobrom pravcu. Ako svako uradi ono što je do njega, uspeh je zagarantovan.

Rad i razvoj srpske elektroprivrede suštinski je vezan za saradnju sa zemljama regiona i sa evropskim zemljama. Nažalost, dosadašnja saradnja sa Evropskom unijom nije dala očekivanu korist. Umesto da učimo na greškama koje je činila Evropa tokom energetske tranzicije, mi smo sve evropske greške ponavljali u Srbiji. Nekritički smo i bez zadrške preuzimali i primenjivali agende koje su nastale u drugim zemljama, zemljama čija energetika nema velike sličnosti sa srpskom. Da stvar bude gora, ishodi primene evropskih iskustava u Srbiji dodatno su pogoršani neprimerenim uplitanjem politike, zapostavljanjem saveta domaće struke i donošenjem odluka po volji užih interesnih grupa. Jednako kao što je štetan uticaj Bolonjske deklaracije na visoko školstvo manjim delom posledica same Deklaracije, a većim delom posledica naših koraka u njenoj primeni, tako je i primena evropske energetske tranzicije u Srbiji negativno uticala na energetski sektor prevashodno zbog štetnog upliva politike i užih interesnih grupa u stručna pitanja. Zakoni, podzakonska akta i prateća regulativa u vezi sa energetikom često su nastajali prevođenjem neprilagođenih evropskih dokumenata, dok smo za izradu ključnih analiza i razvojnih strategija angažovali strance finansirane iz evropskih fondova, stručnjake koji su se često zaticali u nebranom grožđu, ljude pozvane da planiraju razvoj energetskog sektora o kome nemaju saznanja i sa kojim nemaju iskustva, a sve to uz podrazumevanu obavezu da ostvare ishode u interesu centara moći koji ih finansiraju. U jesen 2022. godine, srpski političari nagovestili su nam da će planiranje razvoja, a možda i upravljanje srpskom elektroprivredom poveriti norveškim energetskim kompanijama. Pomenute kompanije nastale su pre osamnaest godina i nemaju iskustva sa izvorima električne energije kakvi dominiraju u Srbiji. Specijalizovane su u polju analize, projekcija i obrade podataka u vezi sa naftom i prirodnim gasom. Takav pristup srpskih političara pitanjima energetike nije od koristi. Radi ostvarivanja društvenog interesa, u polju energetike najbolje bi bilo da se političari uzdrže od koraka kojim urušavaju poverenje javnosti i ne donose ništa dobro srpskoj energetici. ››

Saradnja sa svetom

Jedan od ključnih argumenata koji se navodi u prilog tezi da Srbija nema sposobnost da upravlja sopstvenom elektroprivredom jeste veliki udeo termoelektrana na ugalj i neophodnost dekarbonizacije. Nije dovoljno poznato da su godišnje emisije CO_2 po glavi stanovnika u Srbiji bliske 6,6 tona, dok u Sjedinjenim Državama i Kanadi premašuju 14 tona. Srbija emituje manje CO_2 po glavi stanovnika od Nemačke i Belgije, zemalja koje nas često krive zbog previsokih emisija. Navedeni podaci nisu znak da treba odustati od dekarbonizacije, već pokazuju da Srbija nije među zemljama koje imaju najveće emisije, te da zatvaranje srpskih termoelektrana ne može biti i ne treba da bude prioritet broj jedan. Zahtevi za prestanak rada srpskih termoelektrana na ugalj često se potkrepljuju tvrdnjama da one predstavljaju glavni izvor zagađenja vazduha suspendovanim česticama u kategoriji PM 2,5. Ovakve tvrdnje ne odgovaraju činjenicama. Elektroprivreda je odgovorna za svega pet odsto direktnih emisija PM 2,5 čestica. Uz uvažavanje takozvanih sekundarnih emisija, gde emitovani oksidi azota i sumpora doprinose koncentraciji suspendovanih čestica kroz specifične atmosferske reakcije, zbirna odgovornost elektroprivrede za ukupne godišnje emisije suspendovanih čestica ne premašuje 20 odsto. Dominantnu ulogu u emisiji suspendovanih čestica imaju mala ložišta i saobraćaj, tako da zaustavljanje rada termoelektrana i prekid njihovih emisija ne bi rešili probleme zagađenja vazduha u Srbiji. Ukoliko bi zaustavljanje termoelektrana bilo praćeno rastom cena i manjom dostupnošću električne energije, uvećane potrebe za grejanjem i veće korišćenje malih ložišta moglo bi dovesti do uvećanog zagađenja vazduha. Medijski prostor obiluje izveštajima i porukama u vezi sa energetikom, tako da je teško razdvojiti objektivna mišljenja i pouzdane podatke od projektovanih medijskih kampanja osmišljenih radi postizanja različitih ciljeva. Brojni medijski sadržaji opisuju termoelektrane na ugalj u Srbiji i Bosni kao glavne evropske emitere CO_2, veoma štetnog gasa koji nastaje kao produkt sagorevanja uglja. S druge strane, na kredibilnim stranim i domaćim portalima koji prikazuju kvalitet vazduha u našim gradovima, sadržaj CO_2 je uvek „u zelenoj zoni“ (tj. u dozvoljenim granicama) u svim gradovima osim Bora, grada u kome nema velikih termoelektrana i gde zagađenje nastaje u pogonima za preradu rude bakra. Premda je sasvim izvesno da su bilo kakve emisije CO_2 zacelo štetne, te da će eksploatacija lignita za energetske potrebe morati da prestane tokom narednih decenija, ne bi trebalo podleći neutemeljenim kampanjama i pritiscima, već bi plan smanjenja proizvodnje električne energije iz fosilnih goriva trebalo sačiniti tako da se postigne kompromis koji u najvećoj meri odgovara interesima građana Srbije. Takav kompromis nužno uključuje gradnju modernih termoblokova na ugalj koji će omogućiti rad sa većim stepenom korisnog dejstva, manjim utroškom uglja i manjim emisijama. Najveći ekološki izazov Srbije je umnožavanje tradicionalnih rudnika koji uništavaju i truju čitava područja, staništa, zemlju, vode i vazduh, ostavljajući za sobom toksične sadržaje koji će vekovima onemogućavati oporavak. Odvlačenje ekoloških napora na drugu stranu olakšava posao kompanijama zainteresovanim za tradicionalno, neekološko rudarenje i uvećava rizike da Srbija postane trajno zatrovano područje bez električne energije dostupne većini građana.

➡ U društvima sa funkcionalnim institucijama, sa transparentnim poslovima od javnog značaja i informisanom javnošću, prisustvo krupnog kapitala može biti dobra vest jer ga je moguće usmeriti ka rešavanju društvenih izazova

Energetika i životna sredina

Cilj planiranja i upravljanja energetskim sektorom je sigurno snabdevanje potrošača energijom koja im je dostupna, koju mogu platiti, a koja pri tome ne stvara neprihvatljiva zagađenja životne sredine koja bi značajno ugrozila zdravlje stanovništva, biodiverzitet, poljoprivredu i vodosnabdevanje. Budnost javnosti, savesnost nosioca javne vlasti, donošenje regulative koja tretira rizike gradnje novih izvora energije i njena striktna primena brana su protiv nekontrolisanog urušavanja kvaliteta životne sredine do nivoa koji ozbiljno narušava opstanak stanovništva. Izuzetno veliku opasnost za Srbiju predstavlja nastojanje rudarskih kompanija da otvaraju rudnike koji rade sa prljavim tehnologijama, da grade velike solarne elektrane na poljoprivrednom i šumskom zemljištu, i da instaliraju zastarela rešenja mrežnih baterija za skladištenje energije koje sa sobom donose značajne ekološke i bezbednosne rizike. Po pritiskom stranog kapitala, razmatraju se predlozi za otvaranje rudnika o čijem radu i posledicama rada nemamo neophodna saznanja.

SHUTTERSTOCK

U isto vreme, planira se uvoz opreme i postrojenja o čijem sastavu nemamo informacije koje su nam neophodne da bi po isteku radnog veka obavili dekomisiju, recikliranje materijala ili njegovo odlaganje. Zaštitu stanovništva, životne sredine i vodosnabdevanja od nekontrolisanog i neregulisanog rudarenja i ekološki rizičnih tehnologija treba urediti po ugledu na Evropu. Uprkos dosadašnjim negativnim iskustvima, Evropa će i dalje biti partner na koga smo upućeni i kome bi trebalo predočiti naše interese i ciljeve kako bismo ostvarili saradnju koja će odgovarati svim stranama. Prave potencijale saradnje sa zemljama Evrope trebalo bi bolje koristiti i ne bi se trebalo povesti za lošim iskustvima sa briselskom birokratijom. Poglede na svet kao i probleme delimo sa brojnim evropskim zemljama, institucijama i pojedincima, i zato smo upućeni da rešenja potražimo zajednički. Život na istom kontinentu i zajednička istorija i nasleđe podrazumevaju potrebu i obavezu da jedni za druge odgovaramo i da se međusobno pomažemo ‹